

«КВАРТИРНЕ ПИТАННЯ» ЯК СКЛАДОВА ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ: НА ПРИКЛАДІ ОКУПОВАНОЇ ОДЕСИ (1941-1944)

Володимир ФІСАНОВ,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці (Україна);
v.fisanov@chnu.edu.ua

THE «HOUSING QUESTION» AS A COMPONENT OF THE HISTORY OF EVERYDAY LIFE: THE EXAMPLE OF OCCUPIED ODESA (1941-1944)

Volodymyr FISANOV,

Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, (Chernivtsi, Ukraine),
ORCID 0000-0001-6550-8903

Fisanov Volodymyr. The «housing question» as a component of the history of everyday life: the example of occupied Odesa (1941-1944). The purpose of the proposed article is to study the functioning of Romanian communal services, which were responsible for the control of the housing stock of Odessa and relations with the city's population, the distribution of apartments and houses, as well as their operation. **The novelty of the study.** For the first time, the current issues of life problems in the conditions of the Second World War in Transnistria are considered, in particular, in Odesa, the relations between various groups of the civilian population and the Romanian authorities are examined. War is usually studied through the history of military operations, important political events, economic and social processes. The issues of everyday life, the daily life of an ordinary are not in the focus of researchers. Although it is precisely the everyday small problems, this very life was made up of. The period of the Romanian occupation of Odesa is so interesting to study period of the Romanian occupation of Odesa is the system of accounting and distribution of housing in the city. **Research methods:** comparative, historical-genetic, retrospective analysis. **Conclusions:** Analyzing the approaches of the occupation authorities in the «apartment issue», we note that special attention was paid to the organization of accounting and operation of the housing stock of the occupied city and the system of work of the relevant communal bodies of Odessa. However, it was not possible to finally settle the «apartment chaos». Especially since after the liberation, the housing issue in the city gained a new social urgency. It is clear that the tragedy of war has always intensified personal human tragedies that every person had to solve somehow.

Keywords: World War II, Odesa, Transnistria, Romanian occupation, history of everyday life, housing question, population.

Вступ. У наш час для багатьох істориків ретроспективне вивчення проблем повсякдення давно перестало бути «науковою модою» й утвердилося як самостійний напрямок наукових досліджень. Нагадаємо, що один з представників феноменологічного напрямку в філософії Едмунд Гуссерль особливо підкреслював необхідність осмислення «сфери людської буденності», «життєвого світу». Такий підхід означав зокрема всебічне вивчення різноманітних практик – влади, праці, виховання та засобів їх упорядкування, закріплених різними інститутами. У центрі уваги історика повсякденності не просто побут, а життєві проблеми та їхнє осмислення тими, хто жив до нас. Тим актуальнішим, як підкреслив вітчизняний дослідник Олександр Лисенко, є осягнення життєвих проблем в умовах суспільно-політичних криз та війн, особливо коли це стосується різних груп цивільного населення та відповідних заходів владних структур¹.

Якщо ми звернемося до подій Другої світової та окремих маловивчених аспектів повсякдення у різних регіонах України, котрі опинилися під німецькою чи румунською окупацією, то побачимо чимало

розбіжностей й подібного у в окупаційній політиці, зокрема і в ставленні до різних груп цивільного населення.

Інколи можна було почути від тих, хто пережив окупацію, що «при румунах непогано жилося» і далі йшли подробиці. І все-таки нам, як прихильникам об'єктивного викладу фактів, слід не упускати з поля зору таке. Сучасники подій писали про «економічне поживлення» в Одесі у 1941-1943 роках. При цьому причиною відродження міста із соціалістичного пекла називалася насамперед свобода приватної ініціативи. Одним з наслідків було те, що Одеса стала чи не єдиним містом в Європі, де не було продовольчих карток. Стосовно оstarбайтерів варто згадати, що дівчата та юнаки, які навчалися у навчальних закладах або ж працювали на підприємствах у Трансністрії, не перетворилися на ост'ів, яких гнали на роботу до Німеччини. Як пише у споминах кореспондент одного з берлінських видань Н. Февр, прийнявши усе нерухоме майно, яке залишилося від радянської влади, румунська окупаційна адміністрація охоче ішли назустріч приватникам, які бажали увійти на паях у володіння тим чи іншим майном².

¹ Lysenko O. Istoriya povsyakdennosti yak haluz' naukovooho znannya (Povsyakdenna istoriya viyny: metodolohichni notatky) [The history of everyday life as a field of scientific knowledge (Everyday War History: Methodological Notes)], 2010, URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-2464-02-3/4.pdf> [in Ukrainian].

² Fevr N. «Transnistriya. Odessa v gody vtoroy mirovoy voyny» [Transnistria. Odessa during the Second World War], Budnitskiy O. V., (ukladach), Odessa: zhizn' v okkupatsii. 1941-1944 [Odessa: life under occupation. 1941-1944], M., ROSSPEN, 2013, P. 41-67 [in Russian].

Зрозуміло, однак і те, що ставлення до румунської окупаційної влади у населення було, зазвичай, відверто негативним. І це природньо, враховуючи ту кількість порушень законів ведення війни й відвертих злочинів, які румунська окупаційна влада скоїла в Одесі і на території Трансністрії.

Отже, важливим напрямом сучасних історичних досліджень стає вивчення стратегій виживання людей в окупації, і всі ті побутові питання, які і розкривають саме звичайні, на перший погляд, нюанси, дають нам розуміння існування звичайних українців в умовах окупації.

Мета статті полягає у дослідженні питань функціонування румунських комунальних служб, які відповідали за контроль житлового фонду Одеси та взаємини з населенням міста, розподілом квартир і домів, а також їх експлуатації.

У запропонованій статті застосовано такі наукові методи: порівняльний, ретроспективного аналізу, історико-генетичний.

Огляд історіографії. Окупація Румунією частини території України, зокрема діяльність румунських окупаційних (військових і цивільних) органів влади вивчалася багатьма сучасними дослідниками. Систему окупаційного режиму в Одесі і в Трансністрії висвітлював окремий розділ першого

тому фундаментальної роботи «Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття» (2010), виданої Інститутом історії НАН України.

Цікавими і глибокими були дослідження таких істориків як Є. Сипко³, О. О. Авдєєва⁴, Новосолов⁵, Т. Рендюк⁶. І. Нікульча⁷, О. Кравець⁸. Їх роботи стосувалися саме організації влади в Трансністрії. Життя населення Одеси в окупації вивчали О. В. Бабіч, С. М. Біліченко, В. П. Щетніков, І. В. Моторна⁹.

Темі румунської окупації і життю мирного населення присвячена наукова збірка документів і спогадів «Одесса. Жизнь в оккупации. 1941-1944»¹⁰. До важливих робіт зарубіжної історіографії, які присвячені діяльності румунської адміністрації, слід зарахувати роботи сучасних румунських дослідників Г. Бузату (Gh. Buzatu) та Р. Соловей (R. Solovei)¹¹, які спиралися на румуномовні джерела архівів Румунії та Молдови.

Проте у згаданих наукових працях і розвідках фактично не згадується про таке цікаве і малодосліджене питання як забезпечення, розподіл і експлуатація житлового фонду міста Одеси в період 1941-1944 років.

Основна частина. Досвід сучасної російсько-української війни, серед інших питань, перед багатьма поставив питання житла – хтось його залишив на окупованих територіях, комусь його знищила російська ракета, когось війна виштовхнула з рідного

³ Sypko Ye. «Osoblyvosti rumuns'koho okupatsiynoho rezhymu v Transnistriyi: ideoloho-kul'turolohichnyy aspekt» [Peculiarities of the Romanian occupation regime in Transnistria: ideological and cultural aspect], *Visnyk knyzhkovoyi palaty* [Bulletin of the Book Chamber], 2001, N 1 (54), P. 32-34 [in Ukrainian].

⁴ Avdyeyeva O. V. «Rumuns'ka okupatsiya Transnistriyi 1941-1944 rr.» [Romanian occupation of Transnistria 1941-1944], *Problemy istoriyi Pivdennoho rehionu Ukrayiny: Zb. nauk. pr* [Problems of the history of the Southern region of Ukraine], NAN Ukrayiny, In-t istoriyi Ukrayiny, Odesa: Astroprint, 2001, Vyp. 7, P. 166-171 [in Ukrainian].

⁵ Novos'olov O. V. «Ukrayina v politytsi Rumuniyi 1940-1942 rr.» [Ukraine in the politics of Romania 1940-1942], *Visnyk Prykarpats'koho universytetu: Istoriya* [Bulletin of the Carpathian University: History], Ivano-Frankivsk, 2003, Vyp. VII, P. 107-113 [in Ukrainian]; Novos'olov O. V. Polityka Rumuniyi shchodo ukrayins'kykh zemel' u period dyktatury I. Antonesku (1940-1944 rr.) [Romania's policy towards Ukrainian lands during the dictatorship of I. Antonescu (1940-1944)]: dys. ... kandydata ist. nauk: 07.00.02. Chernivtsi, 2008, 217 p. [in Ukrainian].

⁶ Rendyuk T. «Rumuns'ka okupatsiya Ukrayiny u 1941-1944 rokakh (za novitnymi rumuns'kymy dzherelamy)» [The Romanian occupation of Ukraine in 1941-1944 (according to the latest Romanian sources)], *Storinky voyennoyi istoriyi Ukrayiny* [Pages of military history of Ukraine], K., Institute of History of Ukraine, 2011, Vol. 14, P. 194-202 [in Ukrainian].

⁷ Nikul'cha I. Ya. «Rumynskiy okkupatsionnyy rezhim v Transnistrii (obzor istochnikov)» [Romanian occupation regime in Transnistria (review of sources)], *Zapysky istorychnoho fakul'tetu* [Notes of the Faculty of History], Odes'kyy derzhavnyy universytet imeni I. I. Mechnykova, Odesa: Astroprint, 2001, Vyp. 5, P. 182-188. [in Russian].

⁸ Kravets' O. I. Transnistriya v okupatsiyniy politytsi Rumuniyi na terytoriyi Ukrayiny (1941-1944 rr.) [Transnistria in the occupation policy of Romania on the territory of Ukraine (1941-1944)], Kyiv: Kyivskyy natsional'nyy universytet imeni Tarasa Shevchenka, 2015, 176 p. [in Ukrainian].

⁹ Shchetnikov V. «Odesa pid chas fashyst's'koyi okupatsiyi 16 zhovtnya 1941-10 kvitnya 1944 rr.» [Odesa during the fascist occupation October 16, 1941 – April 10, 1944], *Arkhivy okupatsiyi 1941-1944* [Archives of the occupation 1941-1944], T. I. Kyiv, Vydavnychyy dim «Kyyevo-Mohylans'ka akademiya», 2008, P. 823-833 [in Ukrainian]; Matorna I. V. Polityka rumuns'koyi administratsiyi shchodo etnichnykh hrup na terytoriyi Transnistriyi (1941-1944 rr.) [The policy of the Romanian administration regarding ethnic groups in the territory of Transnistria (1941-1944)]: dys. ... kandydata ist. nauk, Odesa, 2016, 193 p. [in Ukrainian]; Bilichenko, L. «Diyal'nist' Odes'koho munitsypalitetu Transnistriyi (1941-1944 rr.)» [Activities of the Odesa Municipality of Transnistria (1941-1944)], *Starozhytnosti Lukomor'ya* [Antiquities of Lukomorya], 2020, (2), P. 78-95 [in Ukrainian]; Kataraha S. Y. «Hubernyya Transnystryya v 1941-1944 rr.» [Governorate of Transnistria in 1941-1944], *Visnyk natsional'noho universytetu «Lviv's'ka Politekhnik»: derzhava ta armiya* [Bulletin of the Lviv Polytechnic National University: the state and the army], 2007, N 584, P. 150-154. [in Ukrainian]; Babich O. «Struktura ta diyal'nist' orhaniv sotsial'noho zabezpechennya rumuns'koyi okupatsiynoyi administratsiyi v Odesi (1941-1944 rr.)» [The structure and activity of the social welfare bodies of the Romanian occupation administration in Odesa (1941-1944)], *Starozhytnosti Lukomor'ya* [Antiquities of Lukomorya], 2021, N 6 (9), P. 64-74 [in Ukrainian]; Babich O. Zminy u chysel'nosti naselennya Odesy u period okupatsiyi 1941-1944 rr. [Changes in the population of Odesa during the period of occupation 1941-1944], *Naukovyy visnyk Chernivets'koho natsional'noho universytetu imeni Yuriya Fed'kovycha: Istoriya* [Scientific bulletin of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University: History], Chernivtsi: Chernivets'kyy universytet, 2021, N 1, P. 99-109 [in Ukrainian].

¹⁰ Budnitskiy O. V., (ukladach), Odesa: zhizn' v okkupatsii. 1941-1944 [Odesa: life under occupation. 1941-1944], M., ROSSPEN, 2013, 231 p. [in Russian].

¹¹ Buzatu Gh. România cu și fără Antonescu [Romania with and without Antonescu], Iași: Moldova, 1991, 388 p. [in Romanian]; Buzatu Gh. România și Razboiul Mondial din 1939-1945 [Romania and the World War from 1939-1945], Iași: Centru de istorie și civilizație Europeane, 1995, 476 p. [in Romanian]; Solovei R. Activitatea Guvernamentului Transnistriei în domeniul social-economic și cultural (19 aug. – 29 ian. 1944) [The activity of the Government of Transnistria in the social-economic and cultural field (19 Aug. – Jan. 1944)], Iași, 2004, 182 p. [in Romanian].

дому і перетворила на внутрішньо переміщених осіб. Подібні проблеми переживали українці під час Другої світової війни.

Мешканці Одеси в 1941 році пережили бомбардування періоду оборони міста (5.08.1941-16.10.1941); хаотичну евакуацію на Схід і хвилю біженців з південно-західних і західних регіонів; затоплення цілого міського району Пересипу після підриву радянськими військами дамби Гаджебеївського лиману в день відступу з Одеси; масове знищення єврейського населення... Комусь треба було змінити адресу, тому що його дуже добре знали за старим місцем проживання, хтось просто вирішив зайняти квартиру що «звільнилася», з якої виїхали в евакуацію сусіди.

Як відомо, населення міста зменшилося майже вдвічі порівняно з початком 1941 року¹², і порожнього житла було більш ніж достатньо. Люди знаходили вільні квартири і займали їх. Хаотичні переїзди і самозахоплення житла неминуче призвели б до конфліктів, і ситуація вимагала якогось елементарного упорядкування. Румунська окупаційна влада це розуміла і намагалася певними засобами впливати на непросту ситуацію. Вже Наказом № 2 Командування воєнного округу. Ст. 1. Забороняла: «...з) Заняття залишених будинків в цілях поселення без дозволу Примарії і складанням протоколу; і) Зміну квартири без повідомлення поліцейської та комунальної влади»¹³. Покарання за це було у вигляді штрафу від 10 до 200 окупаційних марок. Зауважимо, що муніципалітет Одеси відразу теж одним з перших прийняв Постанову № 2, яким вводилися правила користування рухомим і нерухомим майном: «З метою впорядкування справи розселення жителів і збереження в покинутих квартирах майна, що лишилося – Наказую:

§ 1. Надалі, до організації Житлового Управління Міського Муніципалітету, категорично заборонити будь-яке вселення у квартири і переселення з одних квартир в інші будь-кому з жителів міста.

§ 2. У житлових будинках, де з яких-небудь причин відсутні коменданти або керуючі, надалі, до призначення нових осіб, запропонувати мешканцям будинку обрати з-поміж себе уповноваженого з дому.

§ 3. Зважаючи на відсутність будинкових книг усім керуючим і комендантам, а також уповноваженим будинками запропонувати негайно скласти поквартирні списки мешканців за такою формою: 1) прізвище, ім'я та по батькові, 2) рік народження, 3) національність, 4) професія 5) з якого часу проживає в даній квартирі.

§ 4. Все майно осіб, які втекли з міста перед вступом румунських військ, є державною власністю і надходить у повне розпорядження Міського Муніципалітету.

§ 5. Усі керуючі будинками, коменданти і уповноважені зобов'язані вжити заходів щодо охорони цілості й схоронності залишеного біженцями майна: а) якщо майно залишилося в безлюдній квартирі – скласти опис такого і замкнути приміщення; б) якщо

в залишеній квартирі вже є нові мешканці, скласти опис залишених речей і здати їх на зберігання проживаючим у квартирі під розписку: опис залишається у керівника (уповноваженого). Примітка: Для складання опису залучати 3-х осіб з числа мешканців будинку.

§ 6. Всі особи, які знають про те, що хто-небудь пограбує майно або речі із залишеної квартири, повинні негайно повідомити про це письмово в районну префектуру поліції.

§ 7. Виявлення при розшуку у будь-кого викрадене із залишених квартир майна спричинить за собою найсуворіше покарання відповідно до законів воєнного часу. Міський голова Одеського Муніципалітету Герман Пинтя. Генеральний секретар Костянтин Відрашко 29 жовтня 1941 р¹⁴.

Міський голова незабаром підписав ще одну постанову, в якій закріплювалися обов'язки двірників приймати і зберігати у повній недоторканності інвентаризоване майно, що перебуває в покинутих квартирах. Вже до кінця 1941 р. Муніципалітет видав 32000 дозволів на проживання у нових квартирах. Серед них були і квартири евакуйованих одеситів, і вже ті квартири, які залишилися після страт одеських євреїв.

Через те що правила діяли не одразу, а бажання заробити нікуди не поділося, і оскільки випала така можливість, деякі одесити скористалися цією непевною ситуацією. Перш ніж отримати ордер на житлову площу, необхідно було мати записку від керівника будинком про те, що ця квартира або кімната вільна. Керівники будинків були призначені новою владою з числа мешканців відразу після заняття Одеси. І практично необмежене право розпоряджатися житлом дозволило багатьом керуючим перетворити видачу довідок в незаконну статтю доходів. Було чимало випадків коли подібні записки видавали «по знайомству», а частіше – за гарну винагороду. За кербудами цим же зайнялися і двірники, які навіть за огляд вільної кімнати вимагали винагороду. Щоби захистити одержувачів ордерів від вимагань, житлові відділи районів взяли всі наявні вільні кімнати на облік і стали самі, замість керуючих, видавати записки претендентам на житло. Керуючі ж і двірники зобов'язані були просто показати кімнату або квартиру людині, яка прийде до них з такою запискою.

Проте, і при цій схемі порядок в «квартирному питанні» не настав. Так, в окупаційній «Одеській газеті» знаходимо замітку: «Про видачу ордерів на квартири», де зокрема відзначалося, що мешканці жалілися на «бездушне ставлення значної частини керівників будинками», а також брутальне поводження двірників. У зв'язку із цим Головне управління міським нерухомим майном мало прийняти відповідні рішення. Отже, для впорядкування справи експлуатації житлового фонду та усунення ненормальностей, що мали місце при здачі в оренду квартир, пропонувалося зокрема впровадити певні організаційні заходи, спрямовані на поліпшення обслуговування населення у всіх 6 районах Одеси. При

¹² Babich O. Zminy u chysel'nosti naselennya..., op. cit., P. 103.

¹³ Derzhavnyy arkhiv Odes'koyi oblasti (DAO) [State Archive of Odesa Region (DAO)], F. 2353, Op. 1, Spr. 1, Ark. 44 [in Ukrainian].

¹⁴ Odesskaya gazeta [Odesa newspaper], Odesa, N 2, 29.10.1941 [in Russian].

цьому двірники всіх будинків району повинні були вивішувати у під'їздах воріт списки вільних квартир і кімнат із зазначенням номерів квартир, поверхів, квадратури та ін. Таким чином, людина, яка шукає квартиру або кімнату, зайшовши у двір, може одразу ж орієнтуватися, чи є в даному будинку відповідний для нього житловий об'єкт. Контролюючі функції виконували інспектори з житлового фонду районних управлінь. Вони мали здійснювати повсякденний контроль за своєчасною подачею керуючими будинками відомостей для картотеки і спостерігати за правильним веденням і своєчасним вивішуванням списків вільних квартир і кімнат в будинках. Ці заходи, як передбачалося, мали значно покращити «обслуговування щодо вибору і надання вільних квартир», усуваючи численні непорозуміння¹⁵.

І весь цей житловий хаос був тільки початком пригод. Дійсно, у квітні 1944 р. до багатьох квартир повернулися їх довоєнні мешканці – ті, кому пощастило вижити.... Але це тема для іншого дослідження. А ми повернемося у 1941 рік. Тоді муніципалітет створив Інвентарну Дирекцію, обов'язком якої було виявлення рухомого майна промислових і торгових підприємств, інститутів, шкіл, складів, установ, евакуйованих осіб тощо. До неї увійшли фахівці всіх галузей господарства: професори, викладачі, інженери, працівники торгівлі. До липня 1942 р. комісія доповіла про інвентаризацію та обстеження 2968 об'єктів.

Матеріали Інвентарної дирекції Примарії Одеського муніципалітету зберігаються в 47 справах фонду Р-2283 Державного архіву Одеської області. З цих документів ми знаємо, що майно стали розподіляти або продавати за запитами в ті установи, які в ньому потребували: університет, школи, підприємства, магазини, що дало можливість скоріше почати в них роботу. Правда, і тут все загрузло в тяганині, корупції, неохайності та бюрократизмі. Про це не раз потім згадували одесити. Ось, наприклад, що пише студент консерваторії Володимир Швець: «17 березня 1942 р. Я спробував дістати піаніно, про яке говорили у нас. Почалося з розмови з Марією Михайлівною. Потім ходив до відділу рухомого майна Примарії. Там штовханина, черга, є швейцари. Мені сказали, що я повинен був подавати прохання, підтримане дирекцією консерваторії. У черзі казали, що навіть для отримання дозволу на перевезення власних речей на іншу квартиру потрібно тижднями бігати за ним»¹⁶. Губернаторством Трансністрії був підготовлений наказ про те, що всі громадяни зобов'язані повідомити в Інвентарну Дирекцію Одеського Муніципалітету про наявне у них майно, «що залишилося від євреїв, комуністів, що втекли», яке знаходиться в їх користуванні або на зберіганні. Ті, хто не заявили про це викликалися на засідання комісії, яка розглядала питання про їх винність у справі щодо

приховування цінностей. До складу комісії увійшли: директор управління інвентаризації, представник військово-польового суду, представник юридичного відділу Муніципалітету, двоє секретарів та перекладачі. Рішення цієї комісії щодо громадян, що приховали цінності, було остаточним і суворим.

Однак розграбування майна з порожніх квартир не припинилося. Як реакція на рапорт № 14499 від 25 червня 1942 р. Інвентарній Дирекції з'явився Наказ Міського Голови № 183 від 3 липня 1942 р. Про двірників і їх відповідальність. Зокрема відзначалося, що деякі двірники недбало ставляться до збереження майна, яке перебуває в покинутих квартирах, причому мають місце випадки злому печаток і замків, а також проникнення у квартири сторонніх осіб на предмет крадіжки. У відповідному наказі підкреслювалося, що двірники зобов'язані «прийняти на збереження майно в замкнених і опечатаних після інвентаризації квартирах». Порушники цього наказу підлягали покаранню – першого разу розмір штрафу налічував від 100 до 600 марок, а в разі повторення – від одного і до трьох місяців в'язниці»¹⁷.

Звісно, під час здійснення контролю за «збереженням майна і недоторканності» квартир постійно траплялися непередбачувані казуси. Згадуваний вище В. Швець занотував у щоденнику таке: «15.08.1942 р. мені розповіли, що у сусідки Лілі вдома була комісія зі встановлення і опису її килима як єврейської речі, нібито присвоєного нею у квартирі. Ліля ледь не плаче. Вони не посоромилися ритися в її білизні, капелюхах ...». Або ж інший запис від 28 серпня 1942 р.: «У нас у дворі з'явилася «комісія», яка бродить квартирами і кидається на все, що їй сподобається. Але городяни сміються. Все награвоване вже добре приховано або продано»¹⁸.

Міський голова Герман Пинтя добре розумів, що спорожнілі єврейські квартири грабували самі двірники та кербуди. Як же ж було тим, хто вижив у гетто або концтаборах і тим, хто повернувся у 1945 році в Одесу бачити свої меблі, посуд, постіль в сусідських кімнатах. А в своїй квартирі бачити колишніх сусідів, що обжилися. Але це все було через 4 роки. Віктор Михайлович Ерак, коли згадував життя свого двору у добу окупації, казав таке: «Кого дійсно ненавиділи, це кербудів. Вони могли виселити, здати. Їх поставили румуни. Ось я чув, що деяких з них після війни лінчували»¹⁹.

Наведемо тут матеріали ще однієї замітки «Одеської газети» стосовно квартирного питання. У ній йшлося про те, що «більшість родин, які займали раніше одну квартиру, тепер влаштувалися так, що їх повнолітні несімейні діти отримують окремі квартири з меблями». Причому гонитва за квартирами призводить до того, що «нові вимоги стає набагато важче виконувати». Відзначалося також, що окремі особи часто підмінюють здані на зберігання речі своїми – гіршими. Є багато й

¹⁵ Odesskaya gazeta [Odesa newspaper], Odesa, 17.07.1942 [in Russian].

¹⁶ Shvets V.A. «Zhizn' i deyatel'nost' Vladimira Afanas'yevicha Shvetsa, opisannaya v yego dnevnikh i dokumentakh» [The life and work of Vladimir Afanasyevich Shvets, described in his diaries and documents], *Rekviyem XX vek* [Requiem XX century], T.1-5., Odessa, Astroprint, 2009, P. 466 [in Russian].

¹⁷ Odesskaya gazeta [Odesa newspaper], Odesa, 04.07.1942 [in Russian].

¹⁸ Shvets V. A. Zhizn' i deyatel'nost'..., op. cit., P. 521, 525 [in Russian].

¹⁹ Erak Viktor Mykhaylovych. Spohady pro okupatsiyu. Audiozapsy spohadiv [Memories of the occupation], Audio recording of memories [in Ukrainian].

таких громадян, які досі «не заявили про те, що у них залишилися речі і меблі біженців»²⁰.

Процес «міграцій» навіть в рамках одного двору був настільки активний і хаотичний, що на це звернули увагу у поліції. Зокрема тут вимагали впорядкувати «хаотичні» переїзди і запобігти невизначеності нових адрес мешканців: «Щоб уникнути непорозумінь особи, які отримали дозвіл на зайняття іншої квартири, зобов'язані до переїзду на нове місце повідомити в ділянку про це завчасно, вказавши нову адресу»²¹.

Тепер зробимо декілька зауваг щодо платні за відповідні послуги. Квартплата і податок на нерухомість були організовані в Одесі досить швидко. Постановою № 52 міського голови з 1-го січня 1942 р. встановлювався податок на приміщення. Він стягувався з житлових приміщень, зайнятих жителями міста, з приміщень, зайнятих підприємствами комерційного та промислового типу, фабриками, театрами, лазнями тощо. Від податку звільнялися: приміщення, що належать державі або Муніципалітету, здані в оренду або наймання та приміщення, що не служили при цьому для цілей отримання доходу; приміщення, зайняті військовою владою; приміщення, що належать державі або Муніципалітету, що належать повністю або частково культурним та благодійним товариствам, коли вони здані в оренду і не служать для отримання прибутку.

Ось окремі конкретні цифри. Податок з житлових будинків, розташованих в 1-у поясі, стягувався в розмірі 20 пфенігів за 1 квадратний метр, з розташованих в 2-му поясі він становив 15 пф. за 1 кв. метр. Межі поясів відповідали кордонам, встановленим для квартирної плати. Податок з театрів, кінотеатрів та інших видовищних підприємств, з промислово-комерційних підприємств, а також зі складів становив 6 % від суми річної орендної плати в повному її обсязі. Податок з фабрик, заводів, лазень стягувався з розрахунку 0,5 % вартості нерухомого майна за балансом, мінус вартість машин і установок. Однак з 1 червня 1942 р. тариф було піднято. На квартири 1-го поясу – 33 пф., Для 2-го поясу – 22 пф. Знижка в 50 % була передбачена на квартирну плату для всіх міських чиновників і робочих Муніципалітету та його підприємств; для всіх чиновників, які прибули з Румунії і тих, що знаходилися на службі в різних установах. А ось місцевим чиновникам, які перебувають в інших установах (крім Муніципалітету), надавалася знижка в 25 %. Наказ № 78 міського голови від 15 грудня 1942 р. розділив одеську нерухомість на 6 класів, де квартирою першого класу вважалася «незалежна квартира зі всіма службами (ванною, вбиральною та кухнею), а квартирою 6 класу – комунальна квартира без якихось зручностей і без кухні (зокрема коли кухня знаходилася в одній з житлових кімнат). До того ж, місто було розділено на 3 райони. Від класу квартир і району залежала сума квартплати від 0,18 до 0,40 РКМ²².

Пізніше, вже влітку 1942 р. було взяті на облік і почали здаватися в оренду одеські дачі. На цьому окупаційна влада теж примудрилася заробляти. Знов в пресі ми знаходимо таку замітку про «Дачне господарство». У ній зокрема відзначено, що до середини літа 1942 р. з 325 дач, що належать Земельному управлінню, передано у ведення Курортного управління при медико-санітарній Дирекції 74 дачі. Інша частина дач (а їх нараховувалося 251) «здавалася в оренду всім охочим»²³.

Висновки. Питання перерозподілу та подальшої експлуатації квартир в Одесі доби румунської окупації були досить складними для регулювання, але, зазвичай, розглядалися владою у контексті загальної соціально-економічної політики в Трансністрії. У добу певного «відновлення» виникла, якщо можна так висловитися, «тінь» нормального економічного життя, особливо, для тих соціальних груп населення, які раніше були пропущені через тертку здійсненого соціалізму сталінського стибу. Сучасники подій відзначали, що румуни зробили протилежне тому, що робили німці на іншій території України. Вони дозволили вільну торгівлю і не вивозили до Румунії робочої сили. Принаймні, в економічному плані і усе це завдяки свободі приватної ініціативи. Тобто німецька «модель» економічного життя нагадувала у чомусь сталінську, а румунську можна назвати таким собі «непом» за умов окупації.

Аналізуючи підходи окупаційної влади в «квартирному питанні», можна констатувати, що особлива увага приділялася організації обліку та експлуатації житлового фонду окупованого міста і систему роботи відповідних комунальних органів Одеси. Однак остаточно врегулювати «квартирний хаос» так і не вдалося. Тим більше, що після звільнення квартирне питання у місті набуло нової соціальної гостроти.

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, автор понад 120 наукових праць, з них 2 монографії; Коло наукових інтересів: досліджує проблеми дипломатичної історії, історії України та країн регіону Центральної та Східної Європи від модерних часів до сучасності.

Fisanov Volodymyr – doctor of History, professor of the Department of International Relations and Public Communications of Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, author of more than 120 scientific works, including 2 monographs. Research interests: investigates the problems of diplomatic history, history of Ukraine and the countries of the region of Central and Eastern European region from modernity to nowadays.

Received: 09.05.2024

Advance Access Published: July, 2024

© V. Fisanov, 2024

²⁰ Odesskaya gazeta [Odesa newspaper], Odesa, 13.08.1942 [in Russian].

²¹ Odesskaya gazeta [Odesa newspaper], Odesa, 08.08.1942 [in Russian].

²² Odesskaya gazeta [Odesa newspaper], Odesa, 29.01.1943 [in Russian].

²³ Odesskaya gazeta [Odesa newspaper], Odesa, 15.07.1942 [in Russian].